

KRÓNKA

ZACHAR JÓZSEF

XII. NEMZETKÖZI HADTÖRTÉNELMI KOLLOKVIUM

Athén, 1987. augusztus 16—23.

A Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság tagszervezeteként a Görög Hadtörténészek Nemzeti Bizottsága volt a házigazdája e nagyszabású nemzetközi rendezvénynek. 24 országból érkezett 127 hadtörténész számos hazai érdeklődő jelenlétében folytatta tanácskozását, amelynek témája ezúttal „Nemzeti felkelések a földközi-tengeri és atlanti térségben a nagy francia forradalomtól az első világháborúig (1789—1921)” volt.

A megnyitó ülésre a Görög Hadtörténelmi Múzeum dísztermében augusztus 17-én délelőtt került sor. A megjelenteket elsőként a szervező bizottság elnöke, *Konstantinosz A. Varfisz* sorhajókapitány, a Görög Hadtörténelmi Múzeum igazgatóhelyettese üdvözölte.

A vendéglátó ország nevében a rendezvény védnöke, *Jannisz Haralampopulosz* miniszterelnök-helyettes, nemzetvédelmi miniszter méltatta a nemzetközi eszmecsere jelentőségét. Hangsúlyozta, mennyire előrevívó lehet a hadtörténettudományban az ideológiai, politikai, szakmai nézetkülönbségek kolleghiális vitákban való ütköztetése. Ehhez csatlakozva arról szólt, történelmi útja alapján milyen fontos Görögország számára e téma széles nemzetközi összefüggésben való megvitatása, és milyen szívesen adott otthont a görög kormányzat e nemzetközi kollokviumnak. Ezzel a tudományos tanácskozást megnyitottnak nyilvánította.

Fernand Gambiez hadseregtábornok (Franciaország), a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság tiszteletbeli elnöke, rövid felszólalásában, a hadtörténettudomány területén való szoros nemzetközi együttműködés gondolatából kiindulva, az eltérő társadalmi rendszerek, ideológiai, politikai irányzatok, elméleti iskolák békés egymás mellett élése mellett tett hitet.

André Corvisier tanszékvezető egyetemi tanár (Franciaország), a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság elnöke, a testület és a nemze-

ti tagbizottságok nevében őszinte köszönetét fejezte ki a vendéglátó ország kormányzatának, katonai vezetésének, hadtörténelmi bizottságának és a szervező bizottságnak a rendezvényesorozat előkészítéséért és a sikeres eszmecserehez szükséges megfelelő körülmények biztosításáért.

Szünet után az első munkaiülésen, amelynek élmája a nagy francia forradalom és a napóleoni háborúk időszaka volt, elsőként a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság elnöke kért szót. Közvetlen hangvétellel emlékezett meg a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság ez évben elhunyt alelnökéről, *Pável A. Zsülin* altábornagyról, a Szovjet Tudományos Akadémia levelező tagjáról, a világszerte ismert és szeretett hadtörténészről, a francia forradalmi és napóleoni háborúk korának nagytekintélyű kutatójáról, az elmúlt évtizedek nemzetközi hadtörténelmi rendezvényein aktívan szereplő színes katona- és tudósegénységéről. A résztvevők egyperces néma felállással adóztak elhunyt kollégájuk emlékének.

Az első ülés elnöki tisztét ezt követően *Georgosz Th. Mavrogordatosz* egyetemi tanár (Görögország) vette át.

Elsőként *Dr. Daniel Reichel* vezérkari ezredes (Svájc), a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság Bibliográfiai Albizottságának elnöke tartotta meg előadását „Felkelés Valais-ban 1798-ban és 1799-ben. A fölénynben levő megszálló hatalom elleni ellenállás két formájának rövid elemzése” címmel. Felidézte, hogy Valais területét, amely a Szent Bernát-hágó ellenőrzését tette lehetővé, fegyverrel meghódítva, a francia forradalmi haderő 1798-ban a vazallus államként létrehozott Helvét Köztársaságba kényszerítette. Ez ellen azonnal fegyveres ellenállás bontakozott ki, ám a megtévesztéssel nagyszerűen élő francia hadvezetész ezzel hamarosan le tudott számolni. A következő évben újra kirobbant fegyveres megmozdulást is le-

verte a megszálló túlerő. Ezt követően a fegyveres ellenállást felváltotta a gazdasági és politikai. A szigorúan őrzött passzív ellenállás, amely semmilyen fegyveres provokációt nem vállalt a korábbi két vereség tanulságaként, végül is eredményhez vezetett, 1802-ben Napóleon első konzulként Valais-t önálló köztársasággá nyilvánította — fejezte be elemzését az előadó.

Az üléselelnöki tisztelet ezután *James L. Collins* dandártábornok, az Amerikai Egyesült Államok Hadtörténelmi Bizottságának elnöke vette át.

Zachar József alezredes, a történelemtudományok kandidátusa, a Magyar Hadtörténelem Nemzetközi Bizottságának titkára előadásában egy mindaddig komplexitásában feldolgozatlan kérdéssel foglalkozott. „Francia-Illyria fennállása, 1809—1813 — epizód az osztrák—magyar hadtörténelemben” címmel az Osztrák Hadilevéltár és a Francia Hadtörténelmi Levéltár mindaddig feldolgozatlan iratait is hasznosítva azt elemezte, miként valósult meg és fulladt kudarcba a francia polgári forradalom eszméinek a Habsburg-birodalom déli területeire való exportálási kísérlete a napóleoni háborúk idején.

Az ülésen ezt követően *Anatolij G. Horjkov* ezredes, a történelemtudományok doktora (Szovjetunió) elnökölt.

Elnökletével *Dr. Olav Riste* kutatóintézeti igazgató (Norvégia), a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság alelnöke tartott előadást „Az 1814-es norvég forradalom” címmel. A nemzetközi kapcsolatok bonyolult összefüggésrendszerében mutatta be, miként került az 1814-es Kieli Egyezményrel Norvégia a dán király fennhatósága alól a svéd királyé alá, és miként állt ellen ennek a fait accompli-nak a függetlenségéért fegyvert fogott norvég nép, míg végül is a nemzetközi nyomás előtt meghajolni kényszerült. Elemzésében az előadó a „norvég forradalomnak” nevezett jelenséget három szakaszra osztotta: a nemzetközi döntéssel szembeni nemzeti ellenállás kibontakozása, a dán Krisztián Frigyes királyi herceg trónra emelését eredményező önálló norvég államhá szerveződés és a svéd fegyverekkel szembeni elbukás szakaszára.

A második ülésre, amelynek témája még mindig a nagy francia forradalom és a napóleoni háborúk időszaka volt, augusztus 18-án reggel került sor. Az üléselelnöki tisztelet ezúttal elsőként *André Corvisier* látta el.

„A nemzeti és nemzetben belüli forradalmak Belgiumban 1789-től korunkig” címmel *Patrick Lefèvre* muzeológus (Belgium) tartott előadást. Ebben, sok hallgató számára meghökkentő módon, az 1830—39 és 1970—80 közti időszakot hasonlította össze. Megállapította, hogy „a mai Belgiumot alkotó területeken e két

időszakban zajlott le sikeres nemzeti jellegű forradalom”, amely új rendszerű működési alapot hozott létre az állam számára, véget vetve a nemzetben belüli közösségek intézményi, gazdasági és nyelvi szembenállásának. Különbséget a két időszakot tekintve abban lát az előadó, ahogyan kifejtette, hogy a múlt században „az erőszak diadalmaskodott”, míg korunkban „a párbeszéd”. A végeredmény azonban az előadó nézete szerint mindkét esetben ugyanaz lett: „Két olyan közösség él együtt békésen egy egységes államban, amely korábban elkülönült egymástól.”

Az elhangzott előadás után az üléselelnöki széket *Louis-Edouard Roulet* dandártábornok, egyetemi tanár, a Svájci Hadtörténelmi és Hadtudományi Társulat elnöke foglalta el.

Fernando Redondo ezredes (Spanyolország) előadása következett, amelynek címe „Népfelkelés, gerillák és nemzeti hadsereg Spanyolországban a Napóleon elleni 1808/13-as háború idején” volt. Az előadó e három tényező rövid elemzése után azt hangsúlyozta, hogy a spanyol függetlenségi háború bázisát ezek együttesen jelentették. A háborúra szóló jeladást az 1808. május 2-i madridi felkelés jelentette, amely rövidesen nagy területekre terjedt ki. A népfelkelés sikere tette lehetővé a mintegy 130 000 főnyi reguláris haderő számára, hogy diadalt arasson a függetlenségi háborúban. Kezdetből jelentős támaszt nyújtott a mintegy 40 000 fegyverest tömörítő 646 gerillakötelék a nemzeti hadsereg alakulatainak. Befezésül az előadó a gerillaharc bonyolultnak nevezett kérdéskörével foglalkozott. Abból kiindulva, hogy ez „nem csak Napóleon agressziójára adott derék válasz volt, hanem példa a túlerőben levő fegyveres hatalom elleni sikeres nemzeti fellépésre”, arra a következtetésre jutott, hogy „a gerillaszellem okozta a XIX. századi politikai instabilitást”, és ebben az értelemben „a spanyol függetlenségi háború Spanyolország számára nagy tragédia volt”.

Szünet után még ugyancsak augusztus 18-án került sor a harmadik ülésre, amelynek a témája „Nemzeti államok — nemzeti felkelések” volt. Az ülés *Dr. Albert Duchèsne* nyugalmazott kutatóintézeti igazgató (Belgium), a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság tiszteletbeli főtítkárnak elnökletével kezdődött.

Ezio Cecchini egyetemi tanár (Olaszország) „Olaszország nemzeti újjászületése a XIX. században” című előadásában először azt idézte fel, hogy „az olasz nemzet legjellemzőbb történelmi korszakai: Róma, a reneszánsz és a risorgimento”. Ezután részletesen elemezte az 1848—1870 közti forradalmakat, függetlenségi és egységesítési harcokat, amelyek végül is elvezettek a nemzeti egység megteremtéséhez.

Ezt követően az üléselelnöki tisztelet *Idrissa Fall* tábornok, Szenegál Nagy-Britannia és

Észak-Irország Egyesült Királyságban akkreditált nagykövete vette át.

Dr. Jean-Charles Jauffret katonai akadémia-tanár (Franciaország) tartotta meg elnökletével „Franciaország és a spanyol kérdés 1836-ban” című előadását. Emlékeztetett a francia politika több évszázados érzékenységre mindazzal kapcsolatosan, ami a szomszédos Spanyolországban történik. Így az 1833-ban VII. Ferdinánd király halálakor kitört első karlista polgárháborúba a polgárkirály Lajos Fülöp beavatkozott. 1834-ben a Mária Krisztina régenskirálynénak, illetve II. Izabella királynőnek nyújtott segítsége még a diplomácia síkján maradt. 1835-ben azonban a trónkövetelő Don Carlos királyi herceg ellen már harcba küldte az Idegenlegiőt. 1836-ban azután Pau térségében már egész expedíciós hadsereg várakozott, hogy fegyverrel támogassa a francia diplomácia mind nyilvánvalóbb beavatkozását. Ezt végül is a nemzetközi helyzet változása lehetetlenné tette, és az e politikai irányvonalat szorgalmazó Adolph Thiers miniszterelnök és külügyminiszter bukását eredményezte. Ezt követően egészen a francia III. Köztársaság létrejöttéig nem került előtérbe a spanyol kérdés — fejezte be fejtegetéseit az előadó.

Következő üléselnökként *Hiroshi Yoshii* egyetemi tanár (Japán) vette át a harmadik ülés irányítását.

Dr. Detlef Bald kutatóintézeti igazgató (NSZK) „Az 1848-as forradalom és hatása a porosz hadsereg társadalmi szerkezetére és képzési rendszerére” című előadására került sor. Ebben azt a központi kérdést vizsgálta, hogy a társadalmi egyenlőség liberális eszméjét a képzésről alkotott polgári teljesítményeszménnyel megvalósították-e e foglalkozási területen, vagyis átrétegeződött-e a korábban exkluzív nemesi tisztikar a felfelé törekvő polgárság befolyására, és ha igen, ez milyen következményekkel járt. Elemzésével bemutatta, hogy a felvetett kérdésre igenlő a válasz. Ezáltal pedig lehetővé vált a hadügyi megreformálása és újjászervezése, a korszaknak megfelelő elvek elsődlegesen a katonai képzés területén tükröződtek. Mindez nyilvánvalóvá teszi, hogy a tisztikart sikerült elszakítani feudális bázisától és összehátrétegeztetni a polgársággal.

A negyedik ülés témája „Felkelések az iszlám világban” volt, és augusztus 20-án reggel *Jean Lorette* műzeológus, a Belga Hadtörténelmi Bizottság elnöke nyitotta meg.

Elnökletével *Hüseyn Isik* hadtesttábornok és *Dr. Yücel Actar* ezredes (Törökország) „Az Oszmán Birodalomtól a Török Köztársaságig” című közös előadását utóbbi olvasta fel. Az előadás a történelem színpadáról eltűnt Római, Oszmán és Brit Birodalom egybevetésével az Oszmán Birodalommal kapcsolatos egyértelmű méltatásra helyezte a hangsúlyt: „Az Oszmán

Birodalomban élt népek szabadon gyakorolhatták vallásukat, beszélhették nemzeti nyelvüket és követhették hagyományaikat.” Ezután az előadás jelentős részében „a szabad együttélést” és „az oszmán közigazgatás humanizmusát” bizonyítandó, nyugat-európai írókat idézett. A modern török állam születésével kapcsolatban felidézte az előadás az elvesztett első világháborút és a megnyert függetlenségi háborút, miközben az államalapító Musztafa Kemal (Atatürk) szerepét állította középpontba.

Az elnöki tisztelet ezután *Dr. Jean Pariseau* kutatóintézeti igazgató (Kanada) vette át.

Jacques Fréméaux egyetemi docens és *André Martel* tanszékvezető egyetemi tanár (Franciaország) közös előadása következett: „Felkelések és nemzeti mozgalmak az Oszmán Birodalom arab országaiban, 1780—1857”. Az alig elhangzott előző előadás éles ellentételeként ez az előadás az észak-afrikai és közel-keleti oszmán fennhatóságú arab területek lakosságának e korszakbeli, az oszmán uralommal szembeni állandó elégedetlenségét és a nem kívánatos uralom lerázására tett sorozatos kísérleteket mutatta be.

Arnaud Teyssier főlevéltáros (Franciaország) volt a következő előadó. „Repülőgépek a felkelések ellen. A francia tapasztalat Levante területén az első világháború után” címmel a gépesített háborúk korának egyik jelenségét, a légierőnek, mint legújabb haderőnemnek a felkelők elleni hadműveletekbe, a pacifikációba és a „rendteremtésbe” való bevetését mutatta be 1919—1927 közti konkrét elemzésével.

Szünet után, ugyancsak augusztus 20-án került sor az ötödik ülésre, ennek témája „Felkelések a Balkán országaiban” volt. Elsőként *Jong-Chun Baek* ezredes, katonai akadémiai tanár (Dél-Korea) foglalta el az elnöki székét.

Dr. John E. Jessup ezredes, a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság alelnöke (USA) „Nyugati elképzelések Románia szerepéről 1870—1878 között egy orosz—török háborúban” című előadásában az Amerikai Egyesült Államok közvéleményének a román nemzeti ügy iránti érdeklődését és ennek az érdeklődésnek a konstantinápolyi követséghez beosztott, bukaresti állomásoztatású diplomata, Adolf Stern részéről való kielégítését elemezte. Különös részletességgel idézte fel az orosz—török háború eseményeinek román vonatkozású amerikai sajtóvisszhangját.

Ezután *Jehuda L. Wallach* egyetemi tanár, az Izraeli Hadtörténelmi Bizottság elnöke vette át az üléselnöki tiszteletet.

Távollétében került felolvasásra *Dr. Ilie Ceausescu* altábornagynak, a Román Hadtörténelmi Bizottság elnökének „A nemzeti és társadalmi emancipációért vívott forradalmak évszázada Románia újkori történetében” című

előadása. Ez az 1784—1878 közti időszakkal kapcsolatosan a hivatalos román történet szemléletnek megfelelően „az 1784-es, 1821-es és 1848-as forradalomról, az 1859-es egyesülési és az 1877/78-as függetlenségi háborúról” szolt, ezalatt természetesen az erdélyi Horea-Closca-felkelés, a havasalföldi Tudor Vladimirescu vezette megmozdulás, Avran Iancu erdélyi ténykedése továbbá a krími, illetve az orosz—török háborúnak a két román fejedelemséggel kapcsolatos következménye értendő. A román felfogásnak megfelelően szokásos módon viszatérőleg ezen időszakra vonatkoztatva az „erdélyi román állam” kifejezést használta az előadás.

Az elnöklést az ülés további részére *Dr. Filipposz Iliu* tudományos főmunkatárs (Görögország) vette át.

Vasszilisz Kremmidasz egyetemi tanár (Görögország) „Oszmán társadalom — görög társadalom, az 1821/32-es görög függetlenségi háború társadalmi és ideológiai feltételei” című előadása következett. Ebben az oszmán társadalmat megmerevedett, hierarchizált, feudális jelzővel illette, amelyben a XVIII. század végén is uralkodó osztályt a haderő alkotott. Ezzel szembeállította a görög nemzet formálódása irányába ható társadalmi mobilitást, amely az árucserre és a tengerhajózás fejlődésének a következménye volt. Hozzáfűzte azonban, hogy gazdasági érdekei alapján a görög társadalom az adott időben megosztott volt, ez pedig korlátozta a polgári törekvések forradalmi megvalósításának lehetőségét.

Georgiosz Georgisz, Ciprus Görögországban akkreditált kulturális attaséja olvasta fel ezután *Kosztasz Vennorisz* tudományos főmunkatárs (Ciprus) társzerzőségével írt, „Ciprusi részvétel Görögország nemzeti mozgalmában. A nicosiai Joannisz Karacasztól, Rigasz Velesztinisz fegyvertársától a Makedónia felszabadításáért küzdő ciprusi harcosokig” című előadását. Ebben az 1797—1908 közti időszakban a görögök oldalán fegyvert fogott ciprusiak ténykedését villantotta fel.

Az augusztus 21-én reggel kezdődött hatodik ülésen folytatódott a „Felkelések a Balkán országokban” téma megvitatása. Elsőként *Erich Wichtol* sorhajókapitány (Finnország) látta el az üléselőnöki tisztet.

Anatolij G. Horjkov ezredes, a történelem-tudományok doktora (Szovjetunió) „Görögország 1821/29-es nemzeti felszabadító forradalma és Oroszország” címmel tartotta meg előadását. Ebben a görög események felidézéséhez csatlakozva mutatta be, azokat miként üdvözölték a későbbi orosz dekabristák és más haladó gondolkodású költők. Ennek hatására pedig szimpátiamegmozdulások voltak Kisznyov, Odessza, Taganrog, Feodoria és más városok lakossága körében, ahogyan az előadás

további része bizonyította. 1828-ban pedig az oszmánellenes orosz hadüzenet, majd az 1829-es hadjárat közvetlen segítségnyújtást jelentett a görög forradalmároknak, fejtette ki előadása zárórészében az előadó.

Dr. Günther Roth ezredes, az NSZK Hadtörténelmi Bizottságának elnöke vette át ezután az üléselőnöklést.

Todor V. Vetrov főhadnagy, tudományos munkatárs (Bulgária) előadása következett, amelynek témája az 1903-as makedóniai és adrianopeli úgynevezett „lindenii—preobrazsenszki” bolgár nemzeti felkelés volt. Részletesen felidézte a korábbi szervezkedéseket ezeken a területeken, majd az 1903-as eszterdő eseményeit elemezte. Befejezésül hangsúlyozta, hogy „ez a felkelés nyitotta meg a nemzeti és társadalmi forradalmak sorát, amelyek e világtájon a következő évek folyamán törtek ki, ezek: az 1905/7-es orosz polgári-demokratikus forradalom, az 1908-as ifjútörök forradalom és az 1905/11-es perzsa forradalom”.

A hatodik ülés zárórészében *Guy Pedroncini* tanszékvezető egyetemi tanár (Franciaország) elnökölt.

Dr. Joannisz Mazarakis-Ainian, a Görög Történelmi és Etnológiai Társulat főtitkára „A Makedóniáért vívott harc és előzményei” címmel az e térségben 1821—1913 között vívott görög nemzeti megmozdulásokat elemezte. Részletesen szolt a történelmi térség lakosságának etnikai, vallási, társadalmi, politikai tagozódásáról. Bár középpontba a görög lakosság oszmán ellenes küzdelmét helyezte, szolt a többi etnikum, különösen a bolgárok ezidőbeli fegyveres kísérleteiről is.

Az ugyancsak augusztus 21-én megtartott hetedik ülésen tovább folytatódott a „Felkelések a Balkán országokban” téma tárgyalása. Ezen az ülésen először *Hagen Fleischer* egyetemi tanár (Görögország) volt az elnök.

Dimitar Minyev alezredes, tudományos főmunkatárs (Bulgária) „Az 1878/79-es kresznai és razlogi felkelés” című előadásában az orosz—török háborút követő nemzetközi rendezés, a Berliini Kongresszus döntése értelmében újlag oszmán fennhatóság alá helyezett Makedónia és Trákia bolgár lakosságának a két északkelet-makedóniai területen kirobant megmozdulását elemezte. Az előadó értékelése szerint ez „a nemzeti ébredés idején kezdődött és az orosz—török háború idején folytatódott bolgár nemzeti-felszabadítási polgári-demokratikus forradalom közvetlen folytatása volt”.

Az üléselőnöki tisztet ezt követően *Dr. Cornelius M. Schulten* levéltárigazgató (Hollandia), a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság főtitkára vette át.

Dr. Jean Nouzille ezredes (Franciaország) „A szerb nemzeti felkelés és a nagyhatalmak

1804—1808” címmel megtartott előadásában azt elemezte, miként irányult a Györgye Petrovics, ismertté vált nevén: Kara Györgye által vezetett nemzeti felkelés a szultánnal való kiegyezéssel és előbb az Orosz Birodalom, valamint a Habsburg-birodalom, később a Francia Császárság támogatásával az Oszmán Birodalmon belüli, a két román fejedelemséghez hasonló autonómia kivívásához.

Dr. *Gabriel Jandot* egyetemi docens a Balkán-térsséggel kapcsolatos utolsó előadásban, amelynek címe „Népmozgalmak és nemzeti követelések Albániában 1879—1911 között” volt, azt a folyamatot elemezte, amely elvezetett az Oszmán Birodalomból való kiváláshoz, az albán állam proklamálásához.

Szünet után az üléseelnöki székét *Raimondo Luraghi* tanszékvezető egyetemi tanár (Olaszország) foglalta el.

Utolsó előadóként *David G. Chandler* tanszékvezető katonai akadémiai tanár (Egyesült Királyság), a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság alelnöke lépett fel. Előadásának címe „A reguláris és irreguláris hadviselés koordinálása a spanyol háborúban, avagy Wellington és a gerillák” volt. A napóleoni háborúk idejére visszanyúló elemzésében az 1807—1814 közti eseményeket az előadás lényegét jelentő elméleti alapvetés kiindulópontjának tekintette, és általánosította „az arevonal nélküli háborúban” egyidőben jelen volt hagyományos és gerillahadviselés összehangolásának tapasztalatait.

A kollokvium záróülésére augusztus 21-én délután *Konstantinosz A. Varfisz* sorhajókapitány, a görög szervező bizottság elnöke elnökletével került sor.

Nikolaosz Szvoronosz tanszékvezető egyetemi tanár (Görögország), a rendezvény tudományos tanácsának nevében értékelte a hét munkaelőadást elhangzott 22 előadást és a 44 résztvevő részéről elhangzott vitahozzászólást. Elsőként azt hangsúlyozta, hogy az előadások túlléptek a hadtörténelem szűkebb értelmezésű kérdéskörén és egyetemes történeti keretekben keresték a választ a felvetett kérdésekre. Ezt követően azt méltatta, hogy a 16 országbeli előadók és a 23 országbeli hozzászólók mondanivalójukkal képet adtak a hazájukban folyó kutatások irányáról, mélységéről és állásáról. Az elhangzottak közül külön említette a gerillaháborúval kapcsolatos svájci, spanyol és angol előadást. Különös nyomatékkal szólt a Balkán-térsegről elhangzott nézetekről. Azzal kapcsolatosan, hogy „immár lehetővé válik a nagy francia forradalomban gyökerező abszolutizmus elleni nemzeti-felzabardító mozgalmak tipizálása”, kiemelte a magyar előadást. E vonatkozásban azt idézte fel, hogy az „a társadalmi háttér bemutatásával megmutatta, miként mártt el a forradalom Francia-illíriában, hogyan akadályozták

meg a nagy francia forradalom eltévedései, az imperialista törekvések a forradalmi csatlakozást”. Ez az elemzés, miként az olasz előadásé, továbbgondolkodásra ösztönöz, — folytatta az előadó. Ezt követően a szerb felkeléssel kapcsolatos francia előadást méltatta, amely „ugyancsak a gazdasági-társadalmi-ideológiai-politikai tényezők kölcsönhatásában mutatta be a nemzeti felkelést és a nagyhatalmak erre való reagálását”. Szólt még ezután a nemzeti államok alakulásáról a Balkán-térsséggel kapcsolatosan, miközben azt hangsúlyozta, hogy hiányzott az e térségben élő népek szolidaritása, és ez vezetett el számos nemzeti felkelés bukásához. A többi előadással kapcsolatosan a népek más térségekben való egymásra találásának, a nagyhatalmi beavatkozásnak, az irreguláris hadakkal reguláris hadak ellen folytatott háborúnak, a forradalom képzésrendszerre gyakorolt hatásának elemzését emelte ki. Befejezésül újolag aláhúzta a sokrétű tárgyalás és sokrétű megközelítés jelentőségét.

Zárszót *André Corvisier* tanszékvezető egyetemi tanár, a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság francia elnöke mondott. „Az összehasonlító módszer diadalaként” értékelte a rendezvénysorozatot. Különös nyomatékkal szólt arról, mennyire nyilvánvalóvá kellett válni a kollokvium tükrében is, hogy a hadtörténelem egyre kevésbé csupán a háborúk eseménytörténetét elemzi, mindinkább a kutatás középpontjába állítja az emberi tényező, valamint a technika fejlődéstörténetét. Befejezésül köszönetet mondott a rendező országnak és a szervező bizottságnak „a rendezvénysorozat nagyszerű lefolyásának biztosításáért, amely lehetővé tette, hogy az szellemében a szabadság és barátság fesztiválja legyen”.

A tudományos üléseken kívül is számos alkalom nyílt a résztvevők számára a nyílt és közvetlen eszmecsere.

Augusztus 16-án este a görög szervező bizottság nevében annak elnöke, *Konstantinosz A. Varfisz* sorhajókapitány adott fogadást a Görög Hadtörténelmi Múzeum dísztermében.

Augusztus 17-én este a Görög Haditengerészeti Akadémia parkjában a rendezvény védnöke, *Jannisz Haralampopulosz* miniszterelnök-helyettes, nemzetvédelmi miniszter látta vendégül fogadáson az ülésszak résztvevőit, valamint a görög tudományos, kulturális, politikai és közélet számos képviselőjét, köztük a hadsereg és a haditengerészet számos vezető beosztású tagját, valamint a diplomáciai testületek képviselőit.

A kollokvium résztvevői augusztus 19-én reggel Pireuszban hajóra szálltak, és egész napos kirándulást tettek a Szaroni öbölben, valamint Hidra, Porosz és Aigina szigetén.

Augusztus 20-án délután került sor a marathoni csatátér megtekintésére, majd a Aigina

Marina-beli haditengerészeti üdülőközpontban való tengeri fürdőzésre.

Augusztus 21-én délután az athéni Akropolisz szakszerű bemutatásáról gondoskodtak a szervezők, este pedig a történelmi eseményeket felidézõ hang- és fényjáték megtekintésére nyújtottak lehetõséget.

Az ülésszakhoz csatlakozóan augusztus 22-én reggel a résztvevõk Thesszalonikibe repültek, hogy megismerkedjenek az ókori Makedónia múkincseivel. A feltárt múkincsekkel való ismerkedés másnap Pellában és Edesszában folytatódott. Mindhárom város vezetése módot talált a külföldrõl érkezettekkel való személyes találkozáásra és a mai élet bemutatására is.

A XII. Nemzetközi Hadtörténelmi Kollokviumhoz csatlakozóan augusztus 23. és 30. között Athénban megrendezésre került az I. Nemzetközi Haditengerészettörténelmi Kollokvium is. Ennek témája kettõs volt: „Az elsõ nemzeti flották”, illetve „A gõz alkalmazása a tengeri háborúban”.

A 7 ülésen a következõ elõadások hangzottak el: *Robin Hugham* egyetemi tanár (USA): A gõzmeghajtású hadihajók rendszeresítése — innovációs tanulmány; *Dr. Jürgen Rohwer* könyvtárigazgató (NSZK), a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság alelnöke: Mûszaki haladás, haditengerészeti akciók és a hadihajók fejlesztése 1815—1918; *Dr. Mihail E. Ionescu* õrnagy (Románia), a Nemzetközi Hadtörténelmi Bizottság alelnöke: A hadiflotta jelentõsége és szerepe a román politikai és katonai döntéshozók szemléletében 1859—1916; *Dr. Donald M. Schurman* sorhajókapitány, katonai akadémiai tanár (Kanada): A Brit Biroda-

lom 1878-as haditengerészeti válsága; *Dr. David Lyon* muzeológus (Egyesült Királyság): A Királyi Haditengerészet és a gõzhajók rendszeresítése — legenda és valóság; *Dr. Jack Sweetman* sorhajókapitány, haditengerészeti akadémiai tanár (USA): Az Egyesült Államok Haditengerészete a gõzhajók korában 1814—1861; *Dr. Kenneth J. Hagan* sorhajókapitány, haditengerészeti akadémiai tanár (USA): Gõzhajók az USA haditengerészeti stratégiájában 1815—1898; *Jesus Salgado Alba* tengernagy (Spanyolország): A gõzhajók rendszeresítése a spanyol haditengerészetben 1860—1880; *Dr. Stellan Bojerud* vezérkari õrnagy (Svédország): A gõzhajók rendszeresítése a Királyi Svéd Haditengerészetnél; *Konstantinosz A. Varfisz* sorhajókapitány, múzeumi igazgatóhelyettes (Görögország): A gõzhajó alkalmazása a haditengerészeti hadviselésben — a görög példa 1824—1831; *Stuart Kirby* tanszékvezetõ egyetemi tanár (Egyesült Királyság): A gõzhajtású hadihajók fogadtatása Japánban; *Francisco-Felipe Olesa Muñido* tanszékvezetõ egyetemi tanár (Spanyolország): Nemzetesítés és szabad vállalkozás a haditengerészeti erõk létrehozásakor és támogatásakor az európai nemzetállamok létrejötte és fejlõdése korában; *Dr. Gerard de la Mordière* õrnagy (Franciaország): Az amerikai haditengerészet a polgárháború idõszakában 1861—1865; *Raimondo Luwaghi* tanszékvezetõ egyetemi tanár (Olaszország): Az amerikai konföderáció haditengerészete és a tengeralatti hadviselés fogadtatása 1861—1865; *Albert Santoni* egyetemi tanár (Olaszország): A gõzhajtású flották közti elsõ ütközet: az 1866. július 20-i lissai csata és tanulságai; *Dr. David F. Trask* kutatóintézeti igazgató (USA): Haditengerészeti összecsapás Spanyolország és az Egyesült Államok között 1898-ban.